

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

54

Nyíregyháza
2022

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Alapítva 1995-ben

Főszerkesztő:
Ivancsó István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Janka György, Szabó Péter, Végheő Tamás, Vincze Krisztián

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu
szentatanaz@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303

Felelős kiadó:
Végheő Tamás rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2022

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Egy különleges pravoszláv triptichon

A bemutatásra kerülő triptichon,¹ melyet a Pannonhalmi Főapátság Múzeumában letétként őriznek, több szempontból is különleges és nagy hatású.

Triptichon tizenegy fémikonnal és egy fémkereszttel. 18–19. sz. Pannonhalmi Főapátság. Letéti gyűjtemény. Ltsz. PY 626. Fotó Spitzer Fruzsina

- ¹ Triptichon tizenegy fémikonnal és egy fémkereszttel.
A fatábla festett részei: 18. sz. második fele, ill. 19. sz. második fele.
A fémikonok: 18. sz. második fele.
A fémkereszt: 18. sz. második fele.
33,5 x 54 cm.
Fa, rézötövet, zománc.
A Pannonhalmi Főapátság Múzeuma. Letéti gyűjtemény. Ltsz. PY 626.
Irodalom: SVETLANA GNUTOVA – GYÖRGY RUZSA – ELENA ZOTOVA, *Prayers Locked in Bronze. Russian Metal Icons*, Budapest 2005, 33–34., No 27, 191.; P. SZ. E. [P. SZABÓ ERNŐ], „Bronzba zárt imák”, in *Magyar Nemzet. Képeslap* 2005. Május 15. 10–11.; BAKOS PÉTER, „Születőben egy új tudományterület: a fémikonok kutatása Magyarországon”, in *Kathekon* 1 (2007) 233–264., 263. Illusztráció 8.; GYÖRGY RUZSA, *Holzgefaste Metall-Ikonen in ungarischen Sammlungen*, Gödöllő 2011, 10–15.

Itt fatáblába foglalt néhány fémikont (pontosabban rézötözetből öntött ikont) is megcsodálhatunk.²

A festett fatábla is figyelemre méltó. Ismert, hogy nagyjából a 18. század végétől fatáblába helyeztek fémikonokat. Három variációt különböztethetünk meg. Az egyik, amikor egyszerű fatábla mélyítésébe foglalják a fémikont, a másik, amikor a fatábla megfestett (például valamilyen szent jelenetet ábrázol a festett felület), és ehhez kapcsolódik a fémikon. Ritkábban találkozunk azzal is – miként esetünkben –, hogy a festett rész egyáltalán nem kapcsolódik a fémikonhoz, sőt egészen más jellegű. Látszik, hogy másodlagos felhasználásról van szó. Ennek a meglepő megoldásnak az a magyarázata, hogy az eredeti, régi festett ikontábla az idők során nagyon megsérült, s a felszentelt, festett ikontáblát nyilván nem akarták eldobni, a rajta lévő ábrázolást nem is ismerték már föl, s ezért vagy ráfestettek – ez volt a gyakoribb –, vagy pedig tiszteletben tartva a felszentelt ikontáblát, fémikont vagy fémikonokat helyeztek belé. Triptichonunkon jól megfigyelhetjük a töredékesen fennmaradt festett Istenszülő-ábrázolásokat.

*Tetraptichon ünnepek ábrázolásával. 19. sz. Pálos Sziklakolostor, Budapest.
Letéti gyűjtemény. Ltsz PY 1181. Fotó Spitzer Fruzsina*

A triptichonunkba egy 18. század második felében öntött réz tetraptichont (házi oltárkát) helyeztek, ám ezt több részre fűrészelték, és ezekből tizenegy darab fémikont használtak föl. Maga a tetraptichon eredetileg a tizenkét ün-

2 A fatáblába foglalt fémikonok kevésbé kutatottak. Lásd többek között Н. Г. Белижанина, „Старообрядческие иконы с врезными произведениями медного литья”, in Светлана Гнутова (сост., научн. ред.), *Русское медное литьё. Сборник статей*, Выпуск 1., Москва 1993; GNUTOVA – RUZSA – ZOTOVA, *Prayers*.

nepet ábrázolta, továbbá a negyedik szárnyon a híres négy Istenszülő-ikon dicsőítését. A fenti íves záródású négy részből csak hármat használtak föl. Ez a réz tetraptichon szétválasztása előtt szerkezetében hasonló lehetett a budapesti Pálos Sziklakolostor egyik házi oltárszerű tetraptichonjához.³ Itt azonban kék és fehér zománcot látunk, s e tárgy több évtizeddel fiatalabb.

Fontos megemlíteni azt is, hogy fatáblás triptichonunknál nem egy réz tetraptichon jeleneteinek szétválasztásáról, másodlagos felhasználásáról van szó, hanem legalább kettőnek. Ez azzal indokolható, hogy eltérő zománczást látunk.

A triptichon fatáblájába a következő rézionok vannak befoglalva: bal szárnyon, fent: Az Istenszülő dicsőítése, lent: Az Istenszülő Tichvini ikonja. A középső táblában fent: A Szent Kereszt felmagasztalása. A tábla bal oldalán: Istenszülő „a Jel”, Krisztus mennybemenetele, Ószövetségi Szentháromság. A tábla jobb oldalán: Az Istenszülő Szmolenszki ikonja, Krisztus pokolra szállása, Az Istenszülő elszenderedése. A jobb szárnyon, fent: Krisztus keresztre feszítése, Az Istenszülő Vlagyimiri ikonja. A triptichon középső táblájának közepén: Kereszt. A triptichon bal és jobb szárnyának közepén látunk egy-egy mélyített mezőt, valószínű, hogy itt is fémikonok lehettek befoglalva, ám ezek elvesztek, helyükre egy-egy jelenetet festettek talán a 19. század második felében. Az egyik A Háromkirályok-jelenetet ábrázolja, míg a másik Krisztus megkeresztelését.

Érdemes felfigyelnünk egy látszólag kevésbé jelentős, kevésbé hangsúlyozott, ám végső soron lényeges momentumra. A fa triptichon középső táblájának jobb felső részén lévő – a már említett – Szmolenszki Istenszülő-fémikonon, az ikonhoz imádkozó két kijevi balangkolostori szentet látunk, nevezetesen, Barlanglakó Szent Antalt és Barlanglakó Szent Teodózt. Ők szerzetestársai voltak a 11. század első felében élt Szent Magyar Mózesnek. E sokat szenvedett, magyar származású szent mintegy fél évszázaddal ezelőtt még alig ismert és alig kutatott volt. Ikonográfiájáról elsőként e sorok írója írt tanulmányt.⁴

3 RUZSA GYÖRGY, *Ikonenmuzeum Georg Ruzsa des Pauliner Höhlenklosters*, Gödöllő 2013, 57–58. No 215.

4 RUZSA GYÖRGY, „Magyar Mózes. Sz. Usakov és G. Zinovjev egy ismeretlen magyar származású szentet ábrázoló ikonja”, in *Vigilia* 7 (1974) 454–455. Lásd még többek között Дьёрдь Ружа [GYÖRGY RUZSA], *Русско-венгерские художественные отношения в средние века /XI–XIV века /*, Москва 1975; GYÖRGY RUZSA, „Neue Daten zur Ikonographie des Moses aus Ungarn”, in *Acta Historiae Artium* 1978. t. XXIV. f. 1–4. 297–304.

Szerencsére ma már egye több publikáció lát napvilágot róla. Mindenképp említésre méltó Ivancsó István két kiadást is megért kitűnő könyve, mely – többek között – részletesen elemzi hagiográfiáját és tiszteletét.⁵

Ismert, hogy a fatáblába foglalt fémikonok nagy részének elterjedése az ószertartásúakhoz (óhitűekhez) kötődik. Ám a fa triptichonunk középső részébe foglalt kereszt felső részén nem a Mandyliont, vagyis Abgár király kendőjét látjuk, amelyen Krisztus nem emberkéz alkotta képe (Akheiropoiotosz) megjelent, pedig ez az ábrázolás az ószertartásúaknál (óhitűeknél) igen gyakori volt.

A patibulomon lévő, nehezen olvasható egyházi szláv felirat a következő:

„КРЕ[С]ТЪ ТВОЕМЪ ПОКЛАНЯЕМСА ВЛАДЫКО И СВЯТОЕ
В[ОС]КРЕ[С]Е[Н]ИЕ ТВОЕ СЛАВЯМ[Ъ]”. A rövidítéseket feloldva,
és mai orosz nyelvre átírva: „КРЕСТУ ТВОЕМУ ПОКЛАНЯЕМСЯ
ВЛАДЫКО И СВЯТОЕ ВОСКРЕСЕНИЕ ТВОЁ СЛАВИМ” = „Ke-
reszted előtt leborulunk, Uralkodó, és a te szent feltámadásodat dicsőítjük”.

A bemutatott triptichon és a hasonló típusú összehajtható ikonok (szkladnyi) igen elterjedtek voltak Oroszországban. A zarándokok is gyakran hordtak maguknál ilyet. A szárnyakat kissé előrehajtván felállították, s asztalra, polcra helyezve kis oltárként imádkoztak előtte.

Érdekes, hogy a 17. században élt Avvakum protopópa is említ egy ehhez hasonló triptichont. „De amikor kedvemre való emberek voltak körülöttem, kecskelábakra felállítottam egy összehajtható oltárt, úgy mondtam misét”.⁶

Bemutatott triptichonunkat is így látjuk – fektetett fémikonok között – felállítva azon a fotón, amelyen tudós főpapok körében Youssef Absi melkita pátriárka tanulmányozza a Pannonhalmi Főapátság több mint ezerdarabos fémikon letéti gyűjteményét. Egyébként e hatalmas fémikon-gyűjtemény tavaly került a múzeumba, s máris igen nagy a nemzetközi érdeklődés, s szinte zarándokutak bontakoznak ki.

Figyelemre méltó, hogy a fatáblába foglalt fémikonok egyházművészeti értékeiken túl még az orosz avantgárd művészetre is hatottak. Csak egy példa: Vlagyimir Jevgrafovics Tatlin, az orosz avantgárd művészet egyik legnagyobb alakja – aki egyébként fiatal korában ikonokat is festett – sokat foglalkozott a festett fatábla és a fém összekapcsolásával.

5 IVANCSÓ ISTVÁN, *Magyar Mózes – liturgikus tiszteletének tükrében*, Nyíregyháza 1997; IVANCSÓ ISTVÁN, *Magyar Mózes – liturgikus tiszteletének tükrében*, Nyíregyháza 2013 (második bővített kiadás).

6 AVVAKUM protopópa *önéletrésze*, [Budapest] 1971, 44.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy ez a fémikonokkal díszített, festett fatáblás triptichon, nemcsak a szakralitással összefüggő hagyománytiszteltet, a sajátos újítás, a modern művészetre való hatás képviselője, hanem az egyházművészet kimagasló műremeke is.

Youssef Absi melkita pátriárka tanulmányozza a Pannonhalmi Főapátság fémikonjait. 2021.